

Режим доступа: <https://ulej.by/> (дата обращения 25.10.2019)

12. Официальный портал о Социальной экономике [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа: <http://soccoor-by.info> (дата обращения 25.10.2019)

13. Официальный портал ОДБ Брюссель [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа:

<http://www.socialweekend.by/> (дата обращения 25.10.2019)

14. Развитие социального предпринимательства: новый тренд экономики Казахстана. BNews.kz. [Электронный ресурс]. URL: <https://bnews.kz/ru/> (дата обращения: 25.10.2019).

Lir Victor Erikhovich

*Candidate of Sciences in Economics, Leading researcher
Department of sectoral forecasts and market conditions
Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine*

LOGICAL AND HISTORICAL ANALYSIS OF THE SCIENTIFIC VIEWS ON THE ROLE OF THE STATE AND THE MARKET IN RESOURCE ALLOCATION

Лір Віктор Еріхович

*кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ЛОГІКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА РИНКУ В АЛОКАЦІЇ РЕСУРСІВ

Summary. A retrospective analysis of the formation of scientific views on the interaction between state and market institutions in the process of resource allocation is conducted. The features of the state regulation in the contemporary era of liberalized network markets and digital transformations of economy are considered. Conclusions have been made regarding the more active role of civil society if the market and the state fail to effectively distribute the public goods.

Анотація. Проведено ретроспективний аналіз формування наукових поглядів щодо взаємодії інститутів держави та ринку у процесі алокації (розподілу) ресурсів. Розглянуто особливості державного регулювання в сучасних умовах лібералізації мережових ринків та цифрових трансформацій економіки. Зроблені висновки щодо активізації інститутів громадянського суспільства у випадку проявів фіаско ринку та держави у процесі користування суспільними благами.

Key words: resource allocation, market failure, government regulation, liberalization, digital transformation, civil society.

Ключові слова: алокація ресурсів, фіаско ринку, державне регулювання, лібералізація, цифрові трансформації, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Фундаментальне протиріччя між потребами людства та доступними природними ресурсами вважається основною проблемою економіки і виступає головною рушійною силою розвитку людської цивілізації. Воно не має однозначного вирішення, оскільки задоволення одних потреб породжує інші, які у свою чергу потребують нових ресурсів. В економічній теорії означена проблема відома під терміном «алюкація ресурсів». Проте дискусії що до того, який саме розподіл ресурсів («ефективний», «раціональний», «оптимальний», «інтегрований», «повний», «справедливий» тощо) має стати метою суспільного розвитку тривають і на теперішній час. З теоретичної точки зору проблема полягає не лише у встановленні кінцевої мети розподілу ресурсів, але й у різному логічному осмисленні та тлумаченні самої категорії «ресурсів», так само, як і тісно пов'язаної з нею категорії «потреб».

Дискусії про найбільш ефективні способи використання природних ресурсів достатньо довго тривають в рамках різних наукових шкіл.

Сформувалися різні, інколи протилежні, теоретичні концепції щодо форм взаємодії держави, бізнесу та суспільства у вирішенні означеної проблеми. Не занурюючись глибоко у надра історії економічних вчень зазначимо, що мислителі стародавнього світу шукали шляхи вирішення проблеми скоріше у сфері етики та моралі, вважаючи за можливе свідоме зменшення або відмову від надлишкових потреб. Наразі така утопічна, на перший погляд, сентенція у сучасному світі споживання може викликати, у кращому випадку, лише іронічне несприйняття.

Загострення глобальної конкурентної боротьби за (дешеві) природні ресурси у сучасному світі як ніколи актуалізує проблематику алокації ресурсів та механізмів її вирішення. Наразі пошук варіантів контролю та володінням такими ресурсами фокусується на країнах зі слабкими інституційними спроможностями за їх використанням. В якості інструментів такої боротьби виступають усі можливі політичні та економічні методи.

Виділення невирішених частин проблеми.

Сучасні ідеологи щодо означеної проблеми інколи зводяться до іншої крайності – акцептування ідей лібертаріанства, тобто повного невтручання, а точніше самоусунення держави від участі у будь-яких економічних процесах. Однак такі ідеї викликають сумніви хоча б з точки зору формальної логіки, особливо для тих економік, в яких інститути конкурентного ринку знаходяться лише на стадії формування. Очевидно, істину треба шукати в надрах теоретичної інтерпретації реальних економічних процесів, які мають національні відмінності та постійно змінюються у ході історичного процесу.

Наприклад, трансмісія ринкових відносин у віртуальний простір, яка відбувається у процесі цифровізації економіки призводить до принципових змін правил гри, які притаманні традиційним ринкам товарів та послуг. Інший приклад – лібералізація мережових ринків, яка набула характер перманентного процесу та супроводжується пошуком ефективних механізмів регулювання. І нарешті, дотепер міжнародній спільності не вдається знайти ефективних економічних механізмів запобігання глобальній зміні клімату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нові виклики для досягнення балансу інтересів у трикутнику держава, бізнес і суспільство, так чи інакше, привертають увагу сучасних дослідників. Перш за все у контексті означеної проблематики піднімається питання фіаско або «провалів» ринку, в якості обґрунтування ідеї активного втручання держави в економічну діяльність [1,2]. Проте, більш прискіпливий аналіз показує, що через низку причин далеко не завжди втручання держави несе конструктивний характер, який влаштовує суспільство [3-6]. Не завжди досягається ефективне використання суспільних благ, оптимальне співвідношення приватних і суспільних витрат та інших пропорцій соціально-економічного розвитку. Для усунення таких явищ деякими дослідниками пропонується механізм державно-приватного партнерства. Але, як показує досвід, таке співробітництво зазвичай набуває тіньового характеру та ознак корупції. Отже залишається відкритим питання пошуку рушійної сили ефективного розподілу ресурсів і гармонійного розвитку сучасного суспільства.

Мета статті. Метою статті в окресленому вимірі є виявлення шляхів взаємодії держави та ринку у процесі алокації ресурсів в сучасних умовах національних економічних трансформацій і глобальних викликів.

Виклад основного змісту

Вперше науково обґрунтований підхід до вирішення проблеми збалансування потреб і ресурсів був запропонований меркантилістами (XV ст. - XVII ст.), які звернули увагу, що економічні інтереси народів взаємно антагоністичні, оскільки у світі є лише певні обсяги ресурсів, і країни, які їх не мають, можуть споживати ресурси тільки з тих

країн, які їх мають. Звідси випливає політика «знищ сусіда». Звісно така позиція потребувала сильної державної влади та військового потенціалу, особливо флоту для колонізації нових земель. Розвиток цієї думки призвів до обґрунтування доцільності політики протекціонізму. Можна стверджувати, що ідеологія меркантилізму створила прообрази механізмів державного регулювання ринків.

Наприкінці XVII ст. — початку XVIII ст. формуються ідеї невтручання держави в економічну діяльність. Пропагандистами нового погляду виступили представники так званої французької школи фізіократів. Згодом, представники класичної школи (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.) обґрунтовували необхідність економічної свободи (лібералізму). На їх погляд, державна влада має зосередитися на виконанні лише трьох функцій: національна безпека, безпека життєдіяльності (справедливе судочинство), створення та належне утримання суспільних благ.

З кінця XIX ст. предметом економічної теорії стають проблеми ефективного використання обмежених природних ресурсів. Тобто у фокусі дослідження опиняються не лише потреби але і ресурси отримання благ.

Економічні зрушення наприкінці XIX ст. - початку XX ст. знаменували перехід капіталістичної системи до нового етапу розвитку. Головними ознаками нового «обліку» капіталізму стали: збільшення кількості промислової продукції та обсягів міжнародної торгівлі, нещадне використання природних ресурсів, бурхливий розвиток інфраструктури.

Разом з тим у реальному секторі економіки сформувався чітко виражений монопольний сегмент. Налагоджений процес масового конвеєрного виробництва стикнувся з проблемою відсутності платоспроможного попиту. Критична маса проблем капіталістичної формації повною мірою проявилася не лише у зростанні глобального протиріччя між імперіями, але і у внутрішній політиці промислово розвинутих країн. Експансія монополій дозволила повністю контролювати ціни на ринках, проникати у владні еліти і зрештою контролювати всю економічну та політичну ситуацію. Фіаско ринку набуло видимих ознак і стало предметом прискіпливої уваги економістів. Перш за все стало зрозумілим, що на ринках з недосконалою конкуренцією навіть раціональна поведінка економічних агентів не забезпечує ефективну по Парето алокацію ресурсів, що прямо свідчило про «провали» ринку.

При цьому, як показав подальший хід історичного процесу, комуністична ідеологія, маючи під собою теоретичну платформу критики капіталізму виявила практичну нездатність диктатури суспільних організацій взяти на себе повну відповідальність, а головне спроможність сформулювати ефективні механізми справедливої алокації ресурсів.

«Велика депресія» капіталістичної системи 30-х років XX ст. спонукала до пошуку шляхів виходу з економічної кризи, які запропонував Дж.-М. Кейнс. Здійснивши аналіз категорій споживання, накопичення, інвестицій від довів, що динаміка ключових економічних агрегатів визначається складним симбіозом факторів, дія яких інколи має суперечливий характер. Сукупна дія цих факторів в умовах ринку призводить до порушення ситуації рівноваги, яка повинна була призводити до рівня повного використання ресурсів. У підсумку своїх досліджень Кейнс встановив причину кризи у зниженні сукупного платоспроможного попиту.

Відсутність стимулу до зростання попиту, на думку Кейнса, робить доцільним втручання держави у процес збільшення попиту за рахунок механізмів зниження податків, виплати допомоги по безробіттю, організації громадських робіт і таким чином збільшувати купівельну спроможність споживачів. Доцільність збільшення державних видатків обґрунтовувалася навіть за рахунок створення бюджетного дефіциту. Держава бере на себе функцію забезпечення сумісності ефективного попиту з повною зайнятістю.

В цілому, ідея активної участі держави через механізм збільшення бюджетних видатків показала свою результативність. Починаючи з 40-х до першої половини 70-х років XX ст. ідеї Кейнса займали домінуючу позицію в академічних та урядових колах. Цікаво, що саме Кейнсу належала ідея створення Міжнародного валютного фонду, як інструменту надання додаткової фінансової допомоги країнам, що тимчасово потрапили в економічну кризу, але виключно на запропоновані ним цілі та заходи.

З середини 70-х років XX ст. домінуюча ідея стимулювання сукупного попиту, що супроводжувалася збільшенням доходів домогосподарств у капіталістичних країнах призвела до мультиплікативного ефекту та формування у розвинутих країнах суспільства споживання. Холодний душ для цієї ідеології вчинила лише світова нафтова криза. Ціновий пік на енергоресурси, які входять до собівартості майже усіх товарів, спричинив справжній шок на споживачьку психологію середнього класу. Екстенсивний шлях розвитку виявився безперспективним. Вихід світової економіки з кризи та поживлення економічної діяльності за рахунок активної участі держави у напрямі стимулювання енергоефективності промисловості та лібералізації монополій у сфері енергетики відновив темпи економічного зростання промислово розвинутих країн. Бурхливий розвиток засобів зв'язку дозволив оперативно реагувати на поточні зміни попиту та пропозиції, що відобразилося на ефективності бізнес процесів і зрештою відновило довіру до ринкового механізму як саморегулятора.

Проте в цих умовах необхідність державного втручання в економічну діяльність знову зазнала критичного погляду. Представники неолібералізму

відновлюючи позиції історичних попередників на противагу кейнсіанській «теорії попиту» запропонували «теорію пропозиції». Не наважуючись повністю відкинути запропоновані Кейнсом ідеї, вони запропонували надати обом факторам однакової ваги і надати при цьому державі лише функцію арбітра за спостереженням дотримання рівних «правил гри» у ринкових відносинах між економічними агентами.

Ідеолог соціальної ринкової економіки Л.Ерхард вважав, що держава не має втручатися безпосередньо в економічну діяльність, але має нести відповідальність перед суспільством за ефективність економічної політики, у тому числі за оптимальний розподіл ресурсів. Така теза означає те, що вперше за всю історію економічної думки суспільство як інститут стає, якщо не суб'єктом, то хоча б зацікавленим спостерігачем економічної політики. І хоча б з того приводу, що має конституційні права власності на природні ресурси країни. Демократичний вибір у цьому контексті створив прецеденти укладання суспільного договору між державою та трудящими, наприклад у найбільш чутливих стосовно зайнятості секторах економіки, як це сталося під час реструктуризації вугільної галузі між шахтарями та урядами Німеччини та Великої Британії. Знайдений компроміс послабив соціальний протест і одночасно забезпечив подальший економічний розвиток. Ефективність такого підходу підтверджує сучасний приклад - новий «аграрний пакет» взаємодії між урядом та фермерами Німеччини щодо врахування екологічних вимог у виробництві продуктів продовольства.

Таким чином, хід історичного розвитку виправдав активну роль суспільства в економічній політиці, перш за все завдяки категорії суспільного вибору, яка набуває доцільності та легітимності завдяки демократичним виборам. На цьому шляху, методом проб та помилок були зроблені певні висновки, які засвідчили про існування механізмів запобігання не лише випадків «провалів» ринку, але і «провалів» держави.

Наприкінці XX ст. – початку XXI ст. світ вступив в епоху глобалізації економіки та міжнародної торгівлі. Цей процес спонукав держави до інтеграції у різноманітні макрорегіональні торговельні угоди і навіть до вступу у Світову організацію торгівлі. Наднаціональні фінансові інститути (Бреттон-Вудські організації) та транснаціональні компанії стали відігравати вирішальну роль у процесах світового розподілу ресурсів і товарів. Це пояснює, чому останнім часом стали проявлятися та поширюватися ознаки «нового» протекціонізму і, що цікаво, така політика стала притаманною для геостратегічних гравців – лідерів світової економіки та ініціаторів вільної світової торгівлі. Прояви таких рудиментів зрештою підточують фундамент сучасної глобальної геополітичної і торговельної системи. Традиційні політичні союзники стають сучасними економічними

конкурентами. Наразі стало поширюватися поняття «глокалізації», тобто одночасне існування процесів глобалізації та локалізації торгівлі заради прагматизму підвищення конкурентоспроможності на основі національних порівняльних переваг.

Загострення конкурентної боротьби за (дешеві) ресурси розвитку спонукає звернути увагу до принципових проблемних питань економічної теорії. «Трагедія ресурсів» (англ. *tragedy of the commons*), яка в економічній теорії відома під різними назвами як «трагедія спільних ресурсів», «трагедія громад», «трагедія спільного поля», означає явище, яке пов'язане з протиріччям між членами суспільства відносно використання обмежених природних ресурсів. Трагедія виникає тоді, коли вільний доступ до спільних економічних ресурсів (земельні, водні, енергетичні тощо) та індивідуальні вигоди від їх використання призводять до вичерпання запасів, тим самим зменшуючи можливість інших членів суспільства і майбутніх поколінь отримувати ці блага, хоча витрати на збереження або відновлення запасів, так чи інакше, перекладаються на всіх членів суспільства.

Одразу зауважимо, що явище «трагедії ресурсів» не слід плутати з явищем «ресурсного прокляття». Трагедія ресурсів, тобто ефективний розподіл ресурсів між членами суспільства, має фундаментальний характер і не має чітко визначених шляхів вирішення. Натомість варіанти вирішення проблеми «ресурсного прокляття», тобто ефективного розподілу прибутків від використання ресурсів (зазвичай енергетичних), полягають більше у практичній площині і пропонуються економічною наукою.

На наш погляд, будь хто, обраний у владу не буде автоматично здійснювати справедливую алокацію ресурсів в інтересах суспільства, оскільки у глобалізованому світі регуляторами і мотиваторами дій вже виступають наднаціональні організації і транснаціональні корпорації, які через міжнародні фінансові інституції формують економічну політику окремих держав, особливо тих, що розвиваються. Логічно, що такий вплив буде тим сильніший чим більше відкритою являється національна економіка. Як показує досвід, практика висування умов для надання сучасної міжнародної фінансової допомоги наразі не відповідає теоретичним постулатам кейнсіанської моделі антикризового регулювання.

На думку Кейнса, бюджетний дефіцит або кредитні ресурси на зовнішніх ринках потрібно спрямовувати на стимулювання платоспроможного попиту, а не на обслуговування зовнішнього боргу. Цікаво згадати, що спроба врятувати радянську економіку за рахунок внутрішніх запозичень (облігації державного займу) мала сумнівну історію, саме через те, що цей механізм покриття дефіциту державного бюджету був спрямований не на стимулювання платоспроможного попиту населення, а на підтримання «гонки озброєнь» у період коли впали світові ціни на нафту.

Останнім часом стало зрозуміло, що «провали» ринку інколи не згладжуються, а навпаки поглиблюються «провалами» держави. Така ситуація особливо загострюється для держав з відкритою та нестійкою економікою. Сучасні висновки стосовно виходу з цієї ситуації спираються на хід історичного розвитку економіки, який виправдав сподівання на активну роль суспільства в економічній політиці, перш за все завдяки категорії суспільного вибору. Фіаско ринку стало зрозумілим ще за часів Великої депресії. Фіаско держави виявилось набагато пізніше і проявилось у неспроможності держави забезпечити ефективне регулювання ринків природних монополій під час лібералізації.

Відомий дослідник проблеми спільних ресурсів Г.-Дж.Хардін вважав, що рішення означеної проблеми «потребує змін лише у методиці природничих наук, а не у сфері людських відносин або розумінні моральності» [7]. Висновок Хардіна полягає у необхідності застосування зовнішнього контролю, який має забезпечити держава. Таким чином, сучасна ліберальна доктрина розвитку економіки стикається з необхідністю додаткових механізмів регулювання економічної діяльності. На думку Хардіна усі заходи з пошуку ефективних технологій, наприклад, у сільському господарстві або у сфері енергоефективності без ефективного контролю з боку суспільства (підкреслимо вже суспільства, а не держави) здатні лише відстрочити трагічний підсумок антропогенної діяльності.

Але і тут не все так просто. Б. Кроу у статті «Ще раз про трагедію ресурсів спільного використання» [8] шукає відповідь на питання «*Quis custodiet ipsos custodiet?*» (Хто буде спостерігати за самими спостерігачами?), оскільки існуючи регуляторні державні органи демонструють лише видимість захисту суспільних інтересів. Відповідь на питання «Хто контролює володарів ресурсів спільного користування?» полягає у наступному – «Ті самі групові інтереси, які на ці ресурси зазіхають!». Усі спроби регулювання проходять один і той же цикл. Суспільство дає імпульс для створення регуляторного органу на захист своїх інтересів. Після цього відбувається діяльність інституцій спрямована на заспокоєння суспільства. Як тільки досягнута ситуація спокою, організовані приватні групи починають тиск на регуляторні органи з метою просування своїх рішень.

Цікаво, що Кроу ставить питання «А що може зробити наука у цій ситуації?». Зазначимо, що на практиці запропоновані науковими установами рішення стосовно прозорого моніторингу ресурсів наражаються на саботаж державних органів влади. В такій ситуації асиметричності інформації подолати корупцію у розподілі ресурсів в принципі неможливо. Тому Кроу рекомендує, що наука має підтримувати рівень «символічної занепокоєності» серед суспільства, тим самим зберігаючи увагу до проблематики до того рівня, коли адміністративні

органи у своїх діях орієнтувалися би на суспільні інтереси, а не на інтереси окремих приватних бізнесових груп.

Такий підхід стане першим кроком до розробки «коригуючого механізму зворотнього зв'язку» між владою та суспільством. Але при цьому необхідно змінити і образ дій економічної науки, оскільки вона не може вже обмежуватися розробкою технологій моніторингу ресурсних потоків. Сучасний досвід показує, що наука має взяти на себе функції та відповідальність у забезпеченні, верифікації та розповсюдженні інформації про рух природних ресурсів. Лише таким чином наука в змозі спонукати регулюючі органи до співробітництва заради суспільної вигоди.

Одразу зазначимо, що відповідь на питання «чи мають інститути вирішальне значення для економічного розвитку взагалі і для циклічності економічної кон'юнктури попиту та пропозиції зокрема?» не є предметом представленого дослідження. Для нас важливішим є пошук ефективних механізмів сумісної дії інститутів держави, ринку та суспільства, які наближають досягнення мети справедливої алокації ресурсів. Зокрема, в частині розгляду питання нанесення енергетичними компаніями шкоди довіллю цікавою є рекомендація, надана Р. Коузом у роботі [9], яка формулюється наступним чином – «слід порівняти вигоди від запобігання шкоди зі збитками, які неминуче виникнуть в результаті припинення тієї діяльності, яка є причиною збитків».

Зауважимо, що фіаско ринку у жодному разі не може поглиблюватися проявами фіаско держави. Якщо це станеться, це буде означати настання ще невідомого економічній науці явища «фіаско» суспільства. У такому випадку виникає риторичне питання - «А навіщо тоді взагалі потрібен суспільний вибір?». Хоча відповідь економістів і тут може бути знайдена у певних рекомендаціях, наприклад щодо укладання нового «суспільного договору». Але проблема постає знову і знову у новому ракурсі - «а що саме має стати предметом такого договору?» Очевидно, що зміст нового суспільного договору має включати перегляд переліку суспільних благ, який певною мірою буде передбачати повну або часткову відмову від неоліберальної доктрини регулювання.

До теперішнього часу загальновизнаними елементами суспільних благ вважаються природні ресурси (моря, річки, суша, ліси тощо), а також певні послуги держави (оборона, безпека, захист довкілля, інколи освіта та медицина тощо). Натомість суспільство консенсусним рішенням може розширити список цих благ додавши елементи соціального захисту [10]. Наприклад, стосовно економічної доступності до джерел енергії, рівня медичного забезпечення, захисту прав споживачів тощо. Легітимність такого розширення може бути закріплена, наприклад, у збільшенні переліку прав

людини, які гарантуються в конституції кожної окремої держави.

В умовах децентралізації цей процес може бути розпочатий на рівні територіальних громад зі створення кооперативних інститутів, які набувають вже поширення у розвинутих країнах світу. Наприклад, енергетичні кооперативи самі вирішують оптимальну структуру енергозабезпечення за рахунок включення місцевих джерел енергії, зрештою уникаючи цінового диктату централізованих енергетичних монополій. Інший напрямок, це віднесення до суспільних благ товарів (послуг), що виробляються на так званих стратегічних державних підприємствах («так званих» тому, що ця категорія не визначена в економічній теорії і в правовому полі). Саме така невизначеність створює ризики приватизації цих активів, при чому незалежно від того, чи прозоро вона буде проводитися. При цьому, очевидність теперішньої втрати таких суспільних благ не компенсується впевненістю у суспільних вигодах у майбутньому, незалежно від обрання методики оцінки вартості таких активів, оскільки зазвичай ця вартість є заниженою через те, що зовсім не суспільство визначає рівень капіталізації своєї власності.

Світовий досвід показує різні приклади суспільного вибору. Наприклад, з моменту проголошення незалежності України держава ініціювала формування ринкової економіки через корпоратизацію та приватизацію державних підприємств реального сектора економіки країни. На сьогодні цей процес значною мірою завершено, і хоча держава до цього часу ще має наміри продовжити приватизацію, але ідеологію останньої має формувати прагнення до соціалізації суспільного та економічного розвитку [11]. В іншому випадку цілком можливе потрапляння в інституційну пастку трансформації прав власності, оскільки питання перерозподілу прав власності стає питанням приватизації суспільних благ.

В умовах цифровізації економіки трансформації зазнають перш за все самі агрегати попиту та пропозиції, форма яких для мережевих послуг стає дзеркально протилежною по відношенню до кривих попиту та пропозиції на фізичні товари в класичній економічній теорії. Реальні споживачі виступаючи в статусі цифрового покупця мають дещо інші мотиви прийняття рішення по трансакціям (наприклад, оцінюючи не лише кількісні характеристики товару але також і якісні характеристики звертаючи увагу на відгуки інших споживачів). Реальні постачальники виступаючи в статусі цифрових продавців змінюють маркетингові стратегії (наприклад, використовуючи в якості торговельних майданчиків цифрові платформи та збираючи персоналізовану інформацію про індивідуальні уподобання споживачів).

Електронна торгівля стрімко розвивається через менші трансакційні витрати вимагаючи розвитку відповідної форми та логістики

спрощення трансакцій. Попит на мережеві послуги зростає та змінює структуру споживчого кошика. Розвиваються нові моделі бізнесу, такі, наприклад, як економіка спільного використання, які підвищують рівень ефективності розподілу ресурсів (обмін товарами та послугами, бартер, оренда замість володіння - sharing economy). Така економіка використовує соціальні взаємовідносини замість ринкового ціноутворення та директивного управління в якості основного інструменту для розподілу ресурсів. Зрештою сукупний попит та пропозиція в умовах глобалізації та цифровізації становлять собою симбіоз реальної та віртуальної складової, який суттєво змінює структуру і характер внутрішньої та міжнародної торгівлі.

Серед факторів національної економічної конкурентоспроможності на перше місце виступають такі чинники як: рівень розвитку цифрової інфраструктури та компетенцій; доступ та представлення товарів та послуг на глобальних цифрових платформах; участь у глобальних ланцюгах доданої вартості; вартість та права власності на цифрові дані; рівень кібербезпеки трансакцій тощо.

Проникнення цифрових технологій відбувається не лише у сфері торгівлі але і у реальні сектори економіки, змінюючи спосіб виробництва та виробничі відносини. Формується однорангова або пірінгова (англ. Peer-to-peer, P2P - рівний до рівного) економіка, тобто система економічної самоорганізації учасників горизонтальних мереж, що забезпечує виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних і нематеріальних продуктів без використання централізованих, ієрархічних моделей управління. Такий спосіб децентралізації, розподілення та кооперації дедалі більше стає запобіжником узурпації ринкової влади та існування монопольної (олігопольної) форми організації, яка традиційно була притаманною для мережевих ринків. Іншими словами вона являє собою певну форму антимоніпольної політики, яку держава наразі не здатна ефективно регулювати механізмом ціноутворення через асиметричність інформації на ринках.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень

Логіко-історичний аналіз показує, що економічна наука досягла певних успіхів в частині розкриття складності і багатоаспектності процесу пошуку компромісу у вирішенні проблеми алокації ресурсів в антагоністичному колі інтересів держави, бізнесу та суспільства. На теперішній час зрозумілим стає те, що інколи інтереси цих економічних агентів перетинаються і це створює обнадійливі можливості формування конструктивної інституційної оболонки та зрештою віднайти жорстке інституційне ядро, яке поєднує всіх учасників соціально-економічного розвитку країни як в цілому, так і в окремих сферах економічної діяльності. На наш погляд, лише на цій основі можливо досягти соціально справедливої алокації ресурсів.

Підсумовуючи зазначимо, що роль держави та ринку у процесі алокації ресурсів залежить від інституціональної структури економіки. Якщо в країні забезпечена конкурентна економіка то роль держави може фокусуватися лише на питаннях безпеки та утриманні суспільних благ. Якщо країна перебуває в економічній кризі, або країна має монопольну чи олігопольну структуру економіки, держава має забезпечити ефективність регулювання у розподілі ресурсів. При цьому, «фіаско ринку» у жодному разі не може поглиблюватися проявами «фіаско держави». Якщо це станеться, це буде означати настання ще невідомого економічній науці явища - «фіаско суспільства», оскільки саме суспільство обирає представників своєї волі у владу. За такої ситуації виникає лише риторичне питання: «А навіщо тоді взагалі потрібен суспільний вибір?»

Роль держави та ринку в процесі алокації ресурсів має неоднозначний характер. Якщо в країні існує максимально конкурентна (ринкова) економіка то роль держави може фокусуватися лише на питаннях безпеки та належного утримання суспільних благ (хоча і в цій сфері може буди запроваджена приватна власність та конкуренція). Якщо країна перебуває в економічній кризі, або країна має монопольну (олігопольна) структуру економіки, держава через усі наявні інструменти, яких цілком достатньо, має забезпечити формування та ефективність функціонування ринкових механізмів для досягнення соціально справедливої алокації ресурсів.

Зрештою роль держави та ринку залежить від інституціональної структури економіки. Тут ми стаємо на сторону апологетів неоінституціональної теорії, які запропонували «нові підходи» до «нових реальностей» ринкової економіки. Перш за все такий підхід полягає у піднесенні ролі суспільних інститутів, зокрема у використанні державних органів заради суспільних інтересів та окремих індивідуумів (теорія суспільного вибору). Іншим основоположним принципом нової теорії є перегляд категорії раціональності, який допускає нерациональну та опортуністичну (егоїстичну) поведінку економічних агентів та соціальних груп (політичних партій, громадських організацій, профспілок тощо). І нарешті третім наріжним каменем неоінституціоналістів є категорія трансакційних витрат, які в умовах асиметричності інформації не піддаються ефективному регулюванню. Нові теоретичні підходи неоінституціоналістів виводять проблематику алокації ресурсів на зовсім інший рівень, а саме у площину пошуку балансу інтересів у тріаді держави, бізнесу та суспільства.

В сучасних умовах лібералізації, інтеграції, цифровізації та екологізації ринків змінюються як структура організації, так і факторні умови функціонування реальних ринків товарів та послуг. Конвергенція та інтеграція інформаційних, фінансових і товарних ринків формують новий тип ринкового механізму, який потребує подальших

досліджень для удосконалення інституційного середовища їх розвитку у напрямі досягнення справедливості розподілу ресурсів і сталого розвитку людської цивілізації.

Список літератури

1. Ледьярд Дж. Несостоятельность (провалы) рынка // под ред Дж.Итуэлла, М.Милгейта, П. Ньюмена. — Экономическая теория. — М.: Инфра-М, 2004. С. 501-508. URL: <https://pravo.studio/ekonomicheskaya-teoriya/nesostoyatelnost-provalyi-rynka-djon-38746.html>
2. Батор Ф.М. Анатомия провала рынка. // Вехи экономической мысли. Экономика благосостояния и общественный выбор. — СПб.: Экономическая школа, 2004. Т. 4. С. 251-292. URL: http://web.archive.org/web/20160923074648/http://www.seinstitute.ru/Files/veh4-2-7_Bator_p251-292.pdf
3. Кошко О.В., Трудов Н.Ю. «Провалы» рынка и «провалы» государства: достижение институционального баланса // Вестн. Ин-та: преступление, наказание, исправление. 2012. № 4. С. 60-65. URL: http://www.ecomnom.ru/pars_docs/refs/1/785/785.pdf
4. Гонтарь Н. В. «Провалы государства»: факторы формирования и механизмы влияния на экономические процессы // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 3, Экон. Экол. 2014. № 5 (28). С.6-16. URL: <https://ges.jvolsu.com/index.php/ru/component/attachments/download/691>

5. Архипова О. В. Анализ провалов государства и провалов рынка в сравнительной форме // Вестник ЧелГУ. 2010. №27(208). С.12-16. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-provalov-gosudarstva-i-provalov-rynka-v-sravnitelnoy-forme>
6. Небрат В. В. Концепції «провалів» ринку та держави у галузі фінансування суспільного сектора економіки // Наукові записки НаУКМА. 2012. Том 133. Економічні науки. С.98-101. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2248/Nebrat_Kontseptsii_provaliv_rynku.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Hardin G. The Tragedy of the Commons // Science. New Series. Vol. 162. № 3859 (December 1968). URL: <http://old.inliberty.ru/library/211-tragediya-resursov-obshchego-polzovaniya>
8. Crowe B.L. The Tragedy of the Commons Revisited // Science. Vol. 166., 3909 (1969. November 28). URL: <http://old.inliberty.ru/library/209-eshche-raz-onbspstragedii-resursov-obshchego-polzovaniya>
9. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2007. — 224 с. — URL: <http://pavroz.ru/files/coasefirme.pdf>
10. Меструм Ф. Общественное благо: новая альтернатива неолиберализму. 27 августа 2015. URL: <https://globalaffairs.ru/valday/Obshchestvennoe-bлаго-novaya-alternativa-neoliberalizmu-17655>
11. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М.Геєць ; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. — К., 2009. — С. 192.

Mulyk Yaroslavna

*PhD in Economics, Associate Professor,
of the Audit and State Control Department,
Vinnytsia National Agrarian University*

ECONOMIC EXPERTISE IN UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Мулык Ярославна Игоревна

*кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры аудита и государственного контроля,
Винницкий национальный аграрный университет*

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Мулик Ярославна Ігорівна

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри аудиту та державного контролю,
Вінницький національний аграрний університет*

ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Abstract. The article explores theoretical and practical aspects of economic expertise in Ukraine. The importance of economic expertise in resolving controversial issues has been determined. The types of forensic examinations in Ukraine, according to the current legislation, and the types of examinations under the procedural legislation are considered. The focus is on the method of conducting economic expertise. The system and peculiarities of types and tasks of economic expertise are outlined, the objects of research of economic expertise are characterized. The basic conditions for conducting economic expertise are determined. It is determined that the coordination of expert activities is carried out by the Ministry of Justice of Ukraine through the Central Expert Qualification Commission through certification for the purpose of issuing a certificate of a court expert. The